

відповідальність при порушення правил дорожнього руху. У таких справах спостерігаються наступні тенденції:

– питання сплати судового збору визначаються рішенням Верховного суду, а не нормативними актами, тобто остання за часом позиція вирішує питання сплати чи звільнення від судового збору;

– розгляд справи переводиться у площину аналізу дій представника правоохоронних органів з точки зору правомірності дій, перевищення повноважень, що є предметом розгляду адміністративних судів;

– при розгляді справи у судах загальної юрисдикції судді не додержуються єдиних підходів, не підтримують створення єдиної судової практики. Натомість в адміністративних судах рішення суддів максимально спрямовані на створення судової практики з аналогічних питань, тому можемо спостерігати схожість рішень суддів, або поглиблене пояснення існуючої позиції.

Отже, спираючись на практичний досвід, можна зробити наступні висновки: 1. Цивільне судочинство є динамічним у створенні судової практики, а адміністративне – більш усталеним, поки не здійсниться зміна (відміна дії) певного нормативного документа. 2. Цивільне судочинство з питань притягнення до відповідальності з адміністративних правопорушень проявляє себе частково і не в повній мірі реалізує завдання судочинства загалом.

Юрій ФАНИГІН

заступник директора з обліку
і збереження музейних цінностей
Дніпропетровського національного
історичного музею ім. Д. Яворницького
(м. Дніпро, Україна)

КУЛЬТУРА. КОЛАБОРАЦІЯ. РЕПРЕСІЇ. ХІД ТА ХАРАКТЕР СЛІДСТВА ОРГАНІВ НКВС У 1945-1946 РОКАХ ПО СПРАВІ КЕРІВНИЦТВА ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО ОБЛАСНОГО АРХІВУ ЧАСІВ ОКУПАЦІЇ

Друга світова війна стала одним з перших конфліктів, де яскраво проявилася ідеологічна складова протистояння сторін. Звісно, головну роль у цьому відіграло керівництво нацистської Німеччини, яке використовувало ідеологію у своїх агресивних та жорстоких дій, як в середині, так і зовні країни. Формувалася вона поступово, як і система, що її обґрунтовувала.[5] Не дивлячись, що про це вже неодноразово згадувалося у наукових працях, досі існують маловідомі факти та не повністю розкриті теми. Особливо з

питання подальшої долі наукових і культурних кадрів, що були вимушені співпрацювати з окупаційною владою.

Не стануть тут виключенням і біографії Михайла Андрійовича Кочевського та Терентія Леонідовича Вікторовського – директора та відповідно його заступника Державного архіву Дніпропетровської області 1941–1943 років (далі ДАДО чи Архів).

До набуття Україною незалежності багато джерел були засекречені. Саме тому історія ДАДО під час окупації була майже не відома широкому колу науковців, а громадськості тим більше. Досі не дочекалися публікації унікальні спогади Вікторовського, а саме «Сведение о работе Днепропетровского исторического архива во время немецкой оккупации» від 15 листопада 1943 року та «Записка о работе в Днепропетровском Государственном архиве во время немецкой оккупации» від 1 липня 1944 року, що зберігаються за місцем надання тобто в ДАДО. Спогади не мають характеру звинувачень у чийсь бік, але передруки стали вагомою частиною кримінальної справи НКВС 1945–1946 року, яка досі зберігається у архіві управління Служби безпеки України у Дніпропетровській області під номером П-24616.

Для початку трохи згадаємо про сам Архів, 7 квітня 1942 року, архівне зібрання, що зберігалось в місті Дніпропетровську німці оцінили у 1 мільйон 195 тисяч одиниць зберігання [4, с.9]. Дослідники припускають, що саме в нашому місті окупантам дісталася найбільша та найповніша збірка документів одного з обласних комітетів комуністичної партії України [4,с.11]. Вони поступово були перевезені у обласний архів, що надалі зумовило постійну присутність в Архіві різних нацистських науковців та представників багатьох окупаційних інституцій, які, звісно, давали співробітникам певні завдання виконання яких в подальшому трактувалося як колаборація.

Мотивувати до написання спогадів могли особисті обставини автора, а саме трагічна доля його родичів. У 1937 році був заарештований та розстріляний наймолодший брат нашого героя – Вікторовський Іван Леонідович, який народився 18 серпня 1899 року. Член комуністичної партії, із 1927 року на момент затримання він займав посаду заступника начальника Земельного управління Дніпропетровської області. Політичність справи була визнана ще за часів СРСР, 4 вересня 1957 року Іван Леонідович був реабілітований [1].

З 1939 року всі архіви області входили до системи НКВС, тому контроль та нагляд за ними відрізнявся від інших наукових інституцій. З іншого боку не надати свідчення тим чи іншим чином у Терентія Леонідовича не було можливості, бо він проживав у будівлях Архіву по тогочасній адресі – вулиця Ворошилова 20, але чи міг він сховатися ?

У 1945–1946 роках сам Вікторовський свідчив, що не дивлячись на військові обставини, і виїзд з міста під час боїв, у Дніпро він повернувся

добровільно. 28 вересня 1943 року він «был немцами выгнан» та виїхав у напрямі Кривого Рогу, але «не дойдя до поселка Шевченко рудник им. Ленина Криворожского района, 23 октября 1943 года был освобожден частями Красной армии» [2, с.63]. Хаотична і стрімко змінна лінія фронту надавала можливість Вікторовському, як сховатися та перечекати, так і продовжити рух далі на захід, але 31 жовтня він повернувся у місто, що цілком можна вважати його усвідомленим вибором.

Як встановили слідчі НКВС, Кочевський у цей же час вчинив іншим чином. 29 вересня, разом з родиною виїхав теж у район Кривого Рогу, надалі і зовсім покинув територію СРСР, переїхавши у Румунію до міста Браїла [2, с.44]. І лише після входу радянських військ на цю територію 27 серпня 1944 року, вступив до лав Червоної армії, а після демобілізації 3 вересня 1945 року, протягом місяця повернувся в Дніпро, де вже знаходилася його родина [2, с.30]

Уже 29 жовтня 1945 року Кочевського, який, до речі, мав військові нагороди, було заарештовано. 25 листопада 1945 року до справи як свідка залучили Вікторовського [2, с.37]. Слідчим він наголошував про свою мінімальну участь у керівництві Архівом та одноосібну передачу Кочевським німецькій владі матеріалів для вивезення за кордон, про підтримування Михайлом Андрійовичем зв'язку із слідчим СД Саранчою та надання цій структурі справ обласного комітету партії, а також передачу іншим окупаційним органам статистичних даних про єврейське населення міста Дніпропетровська до 1941 року.

І все ж 15 грудня 1945 року була підписана постанова на арешт і самого Терентія Леонідовича з наступними формулюваннями «...ВИКТОРОВСКИЙ стал на путь измены Родине, передавал немецким карательным органам материалы о коммунистических и советских работников для их ареста.....» [2, с.57]. Уже на початку 1946 року кримінальні справи обох фігурантів було об'єднані у єдине провадження по статті 54 Карного кодексу УРСР, за якою вони і були засуджені.

Опинившись під арештом Вікторовський, ще більш чітко формулював, для чого вивозили архівні справи та загалом виправдовувався обставинами: *«Летом 1942 года из архива были выданы материалы немцам для отправки в Италию голодовки 1921 и 1922 года и закрытия церквей с целью антисоветской пропаганды»; «Боясь немцев. Я требовал работу но только в перделах необходимого»* [2, с.63].

Формулювання звинувачення та виправдання Терентія Леонідовича характерне для тих років, але ж на чому конкретно базувалися звинувачення і до чого тут згадка про Італію ?

Як ми вже знаємо, обидва фігуранти були відсутні у місті за місяць до вступу Червоної армії. Тоді як відбулося найбільше руйнування Архіву – нацисти вивезли більшу частину фондів, а будівлі згоріли. І хоча за умов тодішньої упередженості радянської репресивної машини приводи для

засудження могли бути формальними, але якусь ґрунтовну базу під це було необхідно підвести.

Ще у спогадах 14 листопада 1943 року Терентій Леонідович написав про деякі зниклі архівні справи наступне: *«Взяты якобы временно, сроком на декабрь м-ц 1942 г. из фонда «Помгола» материалы о голоде в 1921-1922 году и материалы по антирелигиозной работе из фондов админматериалов исполкомов приблизительно за 1920-1925 годы (последние якобы для папы римского). После истечения срока материалы не возвращены. Акты о выдаче этих материалов у т. Кочевского хранились все время»* [5].

Саме про факт вивезення матеріалів за кордон найбільше допитували як обох підслідних, так і інших свідків. Окрім свідчень Вікторовського, в матеріалах карної справи відсутні чіткі відомості про ці події, але щоб їх підтвердити, нам стане до нагоди Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. Саме там серед матеріалів Оперативного штабу райхсляйтера Розенберга зберігся документ який проливає світло на всі питання – список з вказанням 47 архівних справ, які було передано італійській комісії з пропаганди для антибільшовицької виставки у Римі. Дозвіл на це був виданий розпорядженням Генерального Комісара від 2 жовтня 1942 року строком до 15 грудня 1942 року. Надалі до Архіву так і не повернулись [8].

Зниклі матеріали можна оцінити як дуже важливі для історії нашого регіону радянського періоду. Наприклад, у списку згадуються і документи з архіву партії: повідомлення про настрої мас на підприємствах, про недоліки на них і на транспорті, доповідні записки з сільськогосподарського питання та з питань паспортизації, про роботу на підприємствах та інше за 1933р.; матеріали викритих в результаті перевірки партійних документів ворогів партії за 1935р. [8, с.219].

Документальні підтвердження передачі матеріалів за кордон та про їх характер відсутні у самій кримінальній справі. Це свідчить, що документи Оперативного Штабу на той час були не доступні слідчим. При цьому, співробітники НКВС перевіряли діло-виробничі архіви міських окупаційних органів, які, до речі, вже з осені 1945 року знаходилися у ДАДО, як і зараз [2, с.26]. Органи залучили до справи копії документів Штадкомісаріату і Української допоміжної управи та встановили перебіг подій навколо партійного архіву, який їх цікавив передовсім, і отримали список співробітників Обласного архіву [2, с.14–16].

Звісно, Вікторовський чудово розумів важливість документів партії, які по своїй суті були внутрішніми та секретними, і що про це та за це «спитають». Тому ще у 1943–1944 році вельми розлого, чітко описав не тільки роботу обласного, а і долю партархіву та з чого він складався [5,6]. Як ми вже знаємо, не дивлячись на заздальгідь подану інформацію, доля Вікторовського була аналогічною з долею Кочевського. На хід слідства ніяк не вплинула відсутність фігурантів в місті у жовтні 1943 р. та не

обговорювалося питання про умови, в яких опинилися люди і чому йшли на співпрацю.

Навряд залишився б таємницею вивіз матеріалів, якби Терентій Леонідович приховав це у спогадах. Тому що окрім основних фігурантів, було знайдено та допитано біля шести співробітників [2]. Вікторовський та Кочевський на 22 червня 1941 року не були співробітниками Архіву, що, звісно, погіршувало їх стан як арештованих, бо їх роботу можна було трактувати як добровільну співпрацю.

Архів Оперативного штабу, де досі збереглося багато документів по окупаційній історії обласного архіву, врешті решт став трофеєм радянського союзу і трохи пізніше, але так само ретельно вивчався співробітниками НКВС.

Єдине, що могло дати можливість уникнути радянської репресивної машини, була еміграція, але не усім вона була по силам. До того ж, стрімкий наступ РСЧА по Європі повністю зневолював шанси і на це.

Загалом доля діячів культури та науки під час окупації та після ще потребує уваги і дослідження. Тисячі наших земляків з 1943 року було репресовано як колабарантів, але якщо задуматися, то тільки за те, що вони продовжували працювати за професією. З одного боку, можна було обрати чорнову роботу, але за неї платили у рази менше, а часто за кожним працюючим стояла ціла родина. Мільйони українців в умовах тогочасної війни опинилися на грані фізичного виживання, що не давало багато часу та варіантів для вибору.

1. Архів Управління Служби безпеки України в Дніпропетровській області. Кримінальна справа П-7557

2. Архів Управління Служби безпеки України в Дніпропетровській області. Кримінальна справа П-24616

3. Грушевий К. С. Тоді, в сорок першому ... К.: «Політвидат України», 1979. 296 стр. іл., 24 арк. іл.

4. Дніпропетровські архіви, музеї та бібліотеки в роки Другої світової війни [Текст] : анотований перелік док. і матеріалів / Держ. арх. Дніпропетр. обл., НАН України, Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; упоряд. Д. Мешков. К. : [б.в.], 2000. 76 с.

5. Державний архів Дніпропетровської області. Фонд 268. Опис 2. арк. 40 – 43 зв.

6. Державний архів Дніпропетровської області. Фонд 268. Опис 2. арк. 44 – 45.

7. Кашеварова Н. Г. Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами “східного простору” (1940–1945). НАН України, Інститут історії України. К. : Інститут історії України, 2014. Ч. 1 : Джерелознавче дослідження. 552 с.

8. ЦДАВО. Ф. 3206. Оп. 5. Спр. 21. Арк. 214–219.